

**HO
GENT**
howest

BRIEVEN AAN MIJN BROER

Auteur : Chelsea Bulteel
Faculteit : School of Arts KASK-Koninklijk
Conservatorium
Academiejaar : 2018-19
Opleiding : Master in de beeldende kunsten

Voorwoord

Op vrijdag 13 juli 2018, liet mijn kleine broer het leven. Hij stapte na zijn nachtdienst op het werk in de auto van een vriend, om er een kleine 10 minuten nadien te worden uit geslingerd, in een bocht die veel te scherp genomen werd. Waardoor de auto op hem belandde. Exact tien jaar eerder, verliet mijn vader ons op een gelijkaardige manier. Hij werd een half uur na z'n werk in zijn auto gegrepen door een vrachtwagen die hem kruiste. Een verkeerde inschatting werd gezegd, vorige zomer. En tien jaar geleden.

Hoewel ik weet dat ik het verlies van mijn broer nooit een plaats zal kunnen geven, hoop ik door er over te schrijven die achtergelaten leegte toch iets minder hol te maken en frustraties en kwaadheid los te kunnen laten.

Deze scriptie zijn brieven en nota's. De één al meer geadresseerd aan iemand specifiek, dan de ander. Dingen die ik had willen vragen en vertellen. Emoties die ik de vrijheid wil geven om te mogen bestaan, verder dan het doolhof van gedachtecronkels in mijn hoofd. Voor mezelf, maar ook als een soort van voortbestaan van mijn broer. Een soort van levendige herinnering om te bewaren en te kunnen herbeleven. Om te kunnen blijven delen.

Brief I

Kleine, ik vraag mij af of er een remedie is. Een remedie om dat holle gevoel vanbinnen iets minder uitgehold te maken. Al denk ik van niet. Of ben ik er eigenlijk al achter dat dat niet bestaat. Misschien moet ik maar aanvaarden dat er gewoon dagen zijn dat het meer zeer doet dan andere dagen. Dat er dagen zijn vol ongeloof, want hoe kunt ge geloven dat er u zoiets overkomt.

Ik heb besloten er een werk over te maken. Een zoektocht naar een remedie. Waarin ik mijzelf tegelijk ook de kans wil geven om mij over te geven aan de pijn, woede, verdriet, kwaadheid en machteloosheid die ik nog bijna dagelijks voel.

Al weet ik niet goed waar te beginnen en ik voel ook wel wat weerstand. Misschien wil ik ook niet te veel poken in een wonde die nog niet eens begonnen is aan genezen. Ik voel ontzettend veel spanning bij de gedachte om bewust door al die emoties te gaan en te durven zien waar mij dat zal brengen.

Kleine, ik mis u zo, zo, zo hard.

Brief II

Elke dag vraag ik mij opnieuw af waar ik aan begonnen ben. 'Is een werk maken over het verlies van mijn broer wel een verantwoorde keuze?', 'Maak ik het voor mezelf niet nog complexer?', 'Wil ik dit risico wel nemen?'. Uiteindelijk strand ik op de realisatie dat er geen alternatief is. Er is geen ruimte meer vrij in mijn hoofd, om er nog iets anders bij te nemen. Ik kan niets anders doen, dan te werken met iets dat toch al alle dagen aanwezig is.

Het lijkt soms wel een obsessie. Het is een obsessie. Videofragmenten die ik met eigen brein gemonteerd hebt tot het slot van jouw leven. Jouw laatste momenten gedetailleerd vast gelegd in een film dat nooit stopt maar zichzelf blijft herhalen, tot ik hem afzet en mijn gedachten tracht af te wenden.

Ik zie u lachen, en als een soort filmregisseur van mijn eigen gedachten blijf ik zoeken naar een lach die nog het meest zou kunnen kloppen in hoe het op dat moment moet geweest zijn. Ik zie u roken en opnieuw ga ik verfijnd zoeken naar elke beweging die lijkt te passen bij hoe het toen was. Elke handeling die ik heb in het archief van mijn geheugen speur ik af, om ze te plakken in de reconstructie die ik maak om antwoorden te bieden, om mijn ongeloof, de baas te kunnen.

Het gesprek dat ik hoor is onverstaanbaar, alleen jouw stem herken ik. Maar de woorden zelf vormen geen taal. Klanken op zijn meest. Gelaten en speels, een sfeer die het onheilspellend vervolg verre van in zich draagt.

Van waar jullie aanzetten tot waar jullie eindigen. Ik probeer de afstand in te schatten. Tien, twintig, dertig meter? Het kan ook wel veertig zijn. Vanuit mijn geheugen pas ik de afstand af. Alsof ik in een *virtual reality* ruimte ben, kijk ik rond op de plek waar dit begon en eindigde. Misschien dertig meter, maar meer als jullie nog achteruitreden om meer snelheid te maken. Iets wat mij niet zo onlogisch lijkt. Ik neem aan dat jullie dat deden.

In mijn verbeelding zie ik jullie gaan, in aan elkaar gevlochten fragmenten. Een hand schakelt naar een hogere versnelling, terwijl asfalt voorbijflitst en de snelheidsmeter peilt naar een getal waarvoor de wetten van de fysica alleen maar harde gevolgen beloven.

Ik kijk machteloos toe hoe jij, al lachend en high op adrenaline uit het raam hangt en sneller dan me lief is, gewichtloos balanceert tussen leven en dood. Ik beeld mij in dat je laatste adem is meegegeven aan een schreeuw die nog steeds nazindert in mijn gedachten. Ik beeld mij in dat jouw laatste schreeuw verder echoot in elke schreeuw die daarop volgde. Die van Emiel, die van Marco, die van mij, die van ons allemaal.

Hoewel jouw ogen open zijn, is er geen leven meer te bespeuren. De slag van de auto heeft dat voorgoed verknipt. In je blauwgrijze ogen zie ik de ochtend hemel steeds helderder worden. Alles verstijft, mijn oren suizen. Mijn keel doet pijn. Tranen ontspringen in de hoeken van mijn ogen.

Heeft het pijn gedaan? Heb je het beseft? Ik sta op de grens van een antwoord en geen antwoord op deze vragen, en ik weet niet welke kant te kiezen. In plaats daarvan, speel ik de hele film opnieuw af.

Brief III

Kleine,

Ik herinner mij nog het ongeloof op uw kleine gezichtje nadat ik u vertelde dat papa een ongeluk had gehad. En al snel vertrok uw gezichtje vol ongeloof naar eentje vol woede maar nog sneller naar ontroostbaar verdriet. En dan waart ge dagen, wekenlang, kwaad.

Ge kunt u niet voorstellen hoe alles de laatste dagen zo vaak terug naar boven komt. Het is flitsen tussen nu en tien jaar terug. Het is zo hard over en weer denken, dat het één is geworden.

U verliezen is papa verliezen, opnieuw. U cremeren, is papa cremeren, opnieuw.

Het is één groot verlies. Eén. Groot. Gat.

Brief IV

rouw/ rauw / gevoel / rilling / koud / onbeschrijfelijk / handen / keel / stikken / vallen / botsen / schuren / klap / lijden / plots / zwart / blauw / Zonsopkomst / zonsondergang / hard / pijn / ogen / blauw / lucht / telefoon / stemmen / vallen / botsen / zoeken / vragen / paniek / pijn / borst / benauwd / zwaar / snijden / keel / koud / lucht / weerstand / tranen / hees / moe / flitsen / paniek / zweten / dromen / woelen / zoeken / film / grijs / grond / botsen / stil / druk / duwen / trekken / lucht / koud / diep / donker / bang / verdwaald / buitenadem / tasten / voelen / ruw / koud / gonzen / kloppen / wazig / draaierig / suizen / dof / donker / weg / donder / klap / vallen / tollen / draaien / stop / stemmen / stappen / trekken / sleuren / voelen / schudden / roepen / help / einde / dag / nacht / einde / ochtend / zon / licht / hand / borst / koud / hard / stijf / oor / hoofd / mond / rillen / trillen / snel / voelen / horen / hart / borst / druk/ punt / vooruit / snel / kwaad / razend / voorbij / onmogelijk / zand / ontastbaar / abstract / weg / leeg / lucht / grijpen / missen / rook / warm / binnen / hol / voelen / klein / vast / stikken / diep / lossen / laten / aanvaarden / ontspannen / warm / bad / zakken / diepte / donkerte / slapen / dromen / vallen / botsen / paniekeren / leegte / doof / dof / suizen / stilte / echo / herhalen / opnieuw / stilte / einde / leegte

Brief V

Ik herinner mij nog dat ik fietste op een steenweg, brug af. En ik moest hard trappen en gij zat achterop bij mij. Achterop, met uw benen aan een kant van het wiel, uw handen in elkaar tussen uw benen. Vooruit starend, luisterend naar wat ik te zeggen had. Ik zie ons fietsen, ik hard trappend tegen de wind in, gij heen en weer meegaand op het ritme van mijn getrap, met gemak zonder moeite bleef ge evenwichtig zitten. Ik vertelde over mijn verdriet. Gij luisterde, vertrok soms uw gezicht, maar zei niks. Het fietsen ging makkelijker naarmate ik vertelde, en uw gewicht werd lichter, tot ge uiteindelijk niet meer achterop zat. Wanneer ge er juist waart afgegaan, kan ik niet zeggen. Ik beeld me in dat het was op het moment dat ge moet gedacht hebben dat ik er klaar voor was om alleen verder te gaan.

Brief VI

Lieve kleine broer,

Ik mis u. En er zijn twee soorten van missen. Ik mis u op een manier waarvan ik weet dat ik u zal blijven missen. Niet dat soort missen zoals wanneer ge op reis vertrekt en elkaar lang niet zult zien.

Als ik even mijn best doe, kan ik u wel nog voelen. Een soort lijfelijke herinnering die mij laat herinneren hoe het was om u vast te pakken. Dan voel ik uw knokige schouders onder mijn armen om u heen. Met daarna een steek in mijn rug, omdat gij mij op een plagerige manier toch wil laten weten dat ge ondanks uw lengte sterker zijt dan mij. Ik voel nog steeds een tinteling in mijn handen bij het idee dat ik met mijn vingers net door uw pas gekapte haren heb gestreken. Maar toch voel ik ze vervagen, alsof het gewicht van uw lichaam in mijn omarming steeds lichter wordt. Alsof... Alsof ge er binnenkort echt niet meer zult zijn.

Ik weet niet goed hoe ik met dat besef moet omgaan. Er komt zoveel kwaadheid in mij naar boven, geworteld in frustratie en machteloosheid, dat ik niet weet wat er mee aan te vangen. Op dit eigenste moment ben ik gewoon zo kwaad, dat ik zelfs niks anders wil zijn dan kwaad. Ik wil alleen maar kwader zijn. Echt, kleine, ik zou alles zo aan frieten kunnen slaan. Gewoon hier en nu, zie ik mijzelf alles zo hard kapot maken. Mentaal ben ik alles aan het vernietigen, en dat doet zoveel deugd.

Hoe kan het dat er niks bestaat dat u even moeiteloos terugbrengt als dat het u heeft weg genomen? Ik denk aan uw lichaam, waar niks meer in zat. En ik vraag mij af waar ge naartoe zijt. Waar is al de inhoud, waar is die persoon naartoe? Is er niet gewoon ergens een snoer die onderbroken ligt en die we terug in elkaar moeten steken, om uw licht terug te laten branden. Nee, de fonkel in uw ogen blijft uitgedoofd.

Verdomme kleine. Verdomme!

Brief VII

Viskes

Ik herinner mij nog die keer, ge waart een jaar of 5. In een pretpark, over de middag, tijdens het eten in één of ander fastfood kraam. Ge wou per sé van mijn Sprite drinken, maar met uw klein mondeke, vol eten, kwam de helft van uw gedronken limonade terug in dat groene flesje terecht. Niemand buiten wij twee konden er om lachen. Gij als klein kind, had er uw plezier in om het mij elke keer te lappen, de draai rond uw oren die ge daarna van papa kreeg, kon daar niks aan veranderen.

Ik weet niet waarom die herinnering zo belangrijk is voor mij. Misschien omdat het een anekdote is die ons het best kan omschrijven. Of omdat ze mij zo verwarmt vanbinnen, als ik eraan terugdenk.

Brief VIII

Het gevoel van verdriet is geen constante, maar heeft een intensiteit dat komt en gaat wat de sterkte betreft. Maar de schrik voor dood, of beter verlies, is altijd even sterk als het opduikt. Het is zelfs zo erg dat ik onbewust mijn eigen angst voed met de ergste gedachten.

Ik denk aan iedereen die mij lief is en stel me voor dat hen iets overkomt, en of ik het dan wel nog langer zou kunnen uithouden te blijven leven zonder hen. Voor de een geldt dat al meer dan voor de ander. Mijn gedachten blijven hangen bij Stella. Ik word instant overvallen door repulsie bij de gedachte dat ik mijn kind zou verliezen. En begin te denken hoe het mogelijk is om verder te leven na de dood van je kind.

Ik denk aan een tafereel uit een vorig decennium. Daarin herinner ik mijn meter, die tien jaar geleden bij de dood van ons papa, op de laatste dag in het mortuarium hartverscheurend en dramatisch huilt en een pluk van haar eigen haar uittrekt en het in zijn handen stopt. Het is een markante voorstelling, van verdriet van de meest zeldzame soort. Het is van die aard, dat je het enkel kent als je er zelf bij was, het behoort tot dat verdriet dat door merg en been gaat, dat je eeuwig bij blijft omdat het gebrand staat in je geheugen. Het is het verdriet van een moeder die haar zoon verliest.

Tien jaar later zie ik die scene nog steeds even levendig voor mij, de laatste tijd alleen maar meer, getriggerd door verdriet en angst. Ik beeld me in dat ik het zelf nooit te boven zou komen, dat een kind verliezen zowat het ergste moet zijn dat je als mens kan overkomen. Alsof er dan weinig tot geen reden tot bestaan meer kan zijn. Naar mijn idee is het dan alsof elke dag aanvoelt als jezelf voortslepen door ijskoud water dat tot aan je lippen staat, als je op je tippen zou lopen. Waarbij elke vermoeidheid en tegenslag, onherroepelijk maar ook welgekomen zou leiden tot verdrinken.

Brief IX

Kleine,

Ik heb u vereeuwigd in een zeefdruk. En dat proces heeft mij deugd gedaan. Het was bijna ceremonieel. Stap voor stap. Een zijden doek prepareren. Met een liquide genereus, maar toch precies een laag aanbrengen om uw beeld te kunnen opnemen. Uw beeld transfereren op een zijden doek. Rustig, de tijd geven, om over te gaan van de ene materie naar de andere. Het doek reinigen, alleen nog maar uw beeld laten overblijven. Onder hoge druk wordt al het overbodige gestript en weggespoeld. Opnieuw tijd nemen. Om te laten drogen. Ook mijn tranen. Want dit is zo schoon en ik voel dat heel dit proces mij pakt. Er is tijd en ruimte om elke stap te nemen, op het moment dat het goed voelt. Papier wordt uitgekozen. Precies delicaat en stevig genoeg om u te dragen voor de rest van u dagen. En ik zoek een kleur, die minutieus de diepte van mijn gevoelens weer geeft. Verf en tranen mengen zich tot een zuiver blauw waarvan er geen betere tint kan bestaan. Mijn handen meten uit waar ik jou voor altijd wil. Laag na laag ga ik andermaal over jouw beeld. Mijn handen trekken bleek omdat ik nog niet kan loslaten. En dan ben je daar. Op de grens tussen verschijnen en verdwijnen, in een beeld tussen zijn en weg gaan, om voor altijd te blijven bestaan.

Ik mis u.

Kus,
Zus

Brief X

Kleine,

De koude winterlucht doet pijn en steekt in mijn borst en in mijn keel. Toch ga ik ze bewust gaan opzoeken, omdat het mij herinnert aan de pijn van het gemis en verdriet om u. De wandelingen helpen mij om even die sneltrein van gedachten af te springen. Die blijft de laatste dagen maar doorrazen en ik weet niet of ik er nog lang kan blijven opzitten. Zoveel vragen. Zoveel waarom's.

Elke dag zoek ik naar een manier om te vertalen wat ik voel, naar de juiste vorm die uiting kan geven aan de chaos van emoties die zich opgesloten afspelen in mijn hoofd. De twijfel slaat mij om de oren, waar moet ik mijn energie insteken? In dieper graven in de pijn en het verdriet of zoveel mogelijk van die pijn en dat verdriet trachten op te bergen in een doosje, weggestoken in één van de hoekjes van mijn gedachten.

Tijdens een kleine wandeling door wit en bevroren landschap, maakte ik een kort filmisch fragment. Toen ik aan het staren was over de bevroren meersen, werd ik plots, of voelde ik plots. Want ik weet niet goed wat eerst kwam, of dat het misschien tegelijkertijd gebeurde. Maar ik voelde mij verbonden met iets dat zich voor mijn ogen voltrok, een klein schouwspel van licht, wind en beweging, die elkaar ontmoetten op de snijlijn tussen vast vervroren ijs en kabbelend aanmerend water. In die snijlijn verbeeldde licht zich in flitsen zoals een hartslag zich laat aftekenen op een monitor. In dat eigenste moment zag ik mezelf in een soort afscheid waarin ik jouw hart zachtjes zag uitdoven.

Het heeft mij goed gedaan dit kleine dynamische tableautje te registreren. De verlichtende rust die ik nadien voelde, heeft mij zo beroerd. Door het vast te leggen, heb ik het naar mijn gevoel omgebouwd naar een dankbare metafoor. Die ik nu gemakkelijk kan herbeleven zou ik dat willen.

Weet ge, ik vraag mij nog steeds vaak af waarom ik dit toch wil doen, maar na zo een moment waarbij ik toelaat van mij onder te dompelen in de diepte van al dat verdriet en die harde emoties, is het alsof ik mij daarna zoveel lichter en vrijer voel. Alsof baden in al dat verdriet helpt om mijn vel te reinigen van al wat tot last is en mij zo ruw maakt.

Morgen is een nieuwe dag,

Tot snel,

Zus

Brief XI

Dag Kleine,

Ik vind het hard om te aanvaarden dat elke toekomst met u alleen nog maar in het verleden bestaat. Het kost mij de grootste moeite om erin te berusten dat er dagen zullen zijn dat het gemis niet meer zo'n pijn zal doen. Want ook al weet ik met mijn hoofd dat er dagen zullen komen waarop ik weer warm word als ik aan u moet denken, wil mijn hart nog niet mee met die gedachte. Integendeel, nu doet aan jou denken echt zoveel pijn, zelfs al zijn de herinneringen vrolijk en gevuld met uw guitige kop en uw bengelse capriolen, zelfs al moet ik lachen om uw naïeve uitspraken, het maakt mij zo immens triestig, te weten dat ik dit alleen nog maar in mijn hoofd opnieuw kan beleven.

Zoals een emmer koud water u vreselijk en keihard uit uw slaap haalt, zo komt die realiteit dat gij er niet meer zijt nog elke keer opnieuw bij mij binnen. Mijn gedachten proberen u halsstarrig hier te houden, door te gaan verzinnen waar gij nu mee bezig zou zijn. Of wat ge in het afgelopen weekend weer allemaal zou uitgespookt hebben. Het cliché van verder te leven in onze gedachten, ik word er zo kotsmisselijk van. Een pure kwelling is het, om elke keer opnieuw en opnieuw krampachtig te willen vasthouden aan mijn verbeelding. Vechten, in een strijd die ik niet kan winnen.

Tijdens de uren van de nacht moet mijn slaap soms wijken voor het stap voor stap herhalen van mijn eigen reconstructie van jouw laatste momenten. Dat doet mij geen goed, en ik probeer zoveel mogelijk die obsessie te bundelen in een projectie die mij moet helpen om rust te vinden en het verwerken van jou te moeten verliezen. Maar dit is alweer het zoveelste moment waarbij ik me afvraag of dat wel zinvol is. Kan ik mezelf toelaten dit te willen presenteren aan een jury. Ben ik sterk genoeg om het oordeel van de jury te aanvaarden zonder nog meer gehavend uit deze strijd te komen. Ik weet het niet. Op dit moment weet ik weinig. Soms lijkt het wel of ik muurvast zit. Compleet opgesloten in mezelf, volledig geblokkeerd door alles wat ik voel en denk. Ik zou alleen maar willen in een hoekje kruipen en verdwijnen. Opgaan in de hoek, bedekt worden door een tapijt van het donkerste donkerte. En wachten tot alles voorbij is. Zoals een bloembol die na de donkere winter terug boven komt en fleurig opstaat, de wereld aan haar voeten.

Kleine, ik kan niet vatten, hoe roekeloos en hedonistisch ge soms ook waart, hoe bang ik soms ook was voor een vrijdag zoals dertien juli, dat dit u is overkomen. In mijn zoektocht naar antwoorden, om dit te boven te komen, stoot ik soms ook op schuldgevoelens. Ik ben bang dat ik mijn verantwoordelijkheid als uw grote zus, niet ten volle heb opgenomen. Ik dacht dat ik de eindmeet bereikt had in wat ik kon doen voor u, maar nu vrees ik dat ik gewoon niet hard genoeg mijn best heb gedaan. Dat ik u te snel heb losgelaten, dat ik te hard voor u geweest ben, dat ik u teleurgesteld heb in wat ik voor u kon betekenen als oudere zus.

Lieve kleine, elke dag hebben we gesprekken. Gij en ik. Zoals we ze altijd al gehad hebben. De tijd staat stil en we denken niet aan wat er nog allemaal moet komen. We praten over dingen die geen einde kennen zoals liefde en wat is geluk. Onze wegen lopen niet vaak samen, soms parallel en soms haaks op elkaar. Toch hebben we allebei bewondering voor elkaar zoals alleen gij en ik dat kunnen voor elkaar. En nu ben ik een stukske van mezelf kwijtgeraakt met

u te verliezen. En ik weet niet of dat tijdelijk is, of hopeloos permanent. Ik weet niet of ik het moet gaan zoeken of zelfs wil gaan zoeken. Ik weet op dit moment echt zo weinig. Al wat ik weet, is dat ik morgen opnieuw ga proberen.

Liefs,

Uw zus

Brief XII

Kleine,

Ik ben begonnen met een lijst bij te houden van al die keren dat ik denk u gezien te hebben. Het zijn telkens bizarre momenten geweest en ik wil het beginnen bij houden. Het zijn vaak details die mij zo hard aan u doen denken, dat ik bijna alleen maar u kan zien in het geheel. Al is het hoogstwaarschijnlijk niet de meest gezonde bezigheid, mijn gevoel zegt dat ik dit toch maar moet proberen.

4 september – Minor Swing – Anubis tatoeage
4 oktober – Barista Gent – Jonge gast, bordeaux sweater met kap
27 oktober – Overpoortstraat – Jonge met kap omsteekt joint
29 oktober – kunstlaan – groepje jongens, aansluitende jeansbroek achteraanzicht
17 november – Charles de Kerchovelaan – autobestuurder met pet en kap
2 december – Brussel noord – dansende jongen met heuptasje op de borst
4 december – Nieuw gent – voetballende jongen met trainingspak Paris Saint-Germain
21 december – Van Beverenplein – Jongen aan bushalte met hoofd tussen knieën
24 december – Overpoortstraat – uitbundig feestende jongen gaat op in muziek met ogen dicht
26 december – Veldstraat – jong koppel, jongen omarmt meisje rond hals, kust haar haar, jongen draagt sweater met kap, plastic zak van Pull & Bear in vrije hand
1 januari – Meulesteedsesteenweg – jongen gooit voetzoeker op straat met aanstekelijke lach
9 januari – douche zwembad strop – knokige knieën, licht behaarde jongensbenen
17 januari – Voskenslaan – jongens met mutsen delen een zak chips
25 januari – KASK – twee jongens begroeten elkaar met specifieke handdruk
30 januari – bushalte vlammarkt – jongen die jas dichttrekt tot onder neus, stopt duimen in zak en trommelt ritmisch op benen met handen, draagt zwarte muts en rugzak
10 februari – Citadelpark – smorende jongen op bankje onder oranje neon straatlicht steekt hand uit naar Bowie, oortjes hangen uit halsopening van trui, draagt joggingsbroek, manier van zitten
18 februari – Nieuw Gent – drie mannen in portiek van kerk, drinken, een van de drie danst met rug naar mij, aansluitende jeansbroek, witte sportschoenen, blond herkenbaar kapsel
3 maart – Coupure gent – jongen op tram, naar muziek luisterend, deel van tatoeage
10 maart – Bagattenstraat – jongen met skateboard
15 maart – Wondelgemstraat – jonge kerel drinkt golden power, met pet, sokken over trainingsbroek
18 maart – dampoort – Jongen aan bushalte
1 april – Krook Gent – sjaltje rond fijne pols
2 april – Dampoort – groepje vrienden praten enthousiast over onbekend onderwerp, guitige lach
8 april – Nieuw Gent – jongen met sportieve kleren, sigaret in 1 hand, gsm met luide muziek in andere hand
20 april – Baudelo – jonge gasten met honden in park, 1 van hen maakt een beweging die mij aan u doet denken

25 april – parkje aan Van Eyck Zwembad – Groepje jongens luisteren naar Franse hiphop, roken en dansen

1 mei – Dok noord – jongen met skateboard, grijze T-shirt, meerdere tatoeages op de arm

13 mei – Ziekenhuis Maria Middelaes – magere jongen in rolstoel

24 mei – Zwijnaardsesteenweg – jongen met rugzak, manier van roken

26 mei – Blaarmeersen – jongen met slippers

29 mei – Bbushalte korenmarkt – figuur en bouw van een jongen die bezig zit op zijn gsm

1 juni – Thuis – foto in weekendkrant over Youth for climate, 1 van de betogers

8 juni – Tommelmarkt Brugsepoort – jongen die interesse heeft om xbox te kopen

12 juni – Delhaize Watersportbaan – jongen in rij voor mij aan de kassa, oortje hangt over zijn oor, hoofd achterover, neus in de lucht

25 juni – Steendam – jongen die straat over steekt in sweatpants en oversized marcelleke

29 juni – Kermis Mechelen – jongen aan schietkraam, houding

4 juli – Nieuw Gent – rokende jongen, leunend tegen muur, een voet tegen gevel, linkerhand houdt rechter pols vast

9 juli – Citadelpark – pokemonjager met vrienden

20 juli – Gent centrum – meerdere keren op de Gentse Feesten

25 juli – Snelweg parking Frankrijk – benen uit open passagiersdeur, blauwe-wit gestreepte zwembadsletskes

8 augustus – Groendreef – jongens op bankje, luide muziek, de geur van marihuana

11 augustus – Patershol – zingende en dansende jongen

17 augustus – Vooruit – enkels van jonge man met witte sportschoenen en zwarte aansluitende jeans

Brief XIII

Kleine,

Uw kop hangt op een tentoonstelling. 't Is schoon. Echt waar. Ik kan mij uw reactie zo inbeelden. En ik hoor u zo zeggen dat *dat toch echt wel kunst is hé*. 't Is zo, moest ge niet dood zijn, ge zou daar nooit gehangen hebben. Harde confrontatie is dat.

Het helpt wel, werk maken over u. Het is mijn rouwproces geworden. Het vraagt veel van mij, maar op een goede manier. Zoals gaan lopen, en daarna moe zijn, maar wel goed slapen. Zo voel ik mij op van die betere dagen.

Ik weet nog altijd niet of het haalbaar is om hier een afstudeerwerk mee te maken. Iets dat 'af' is, want kan dat wel? Niet dat ik het daarvoor doe. Maar ik moet er wel rekening mee houden. En ik hoor u denken "Fuck school, doe gewoon uw eigen ding". Of "fuck wat die mensen zeggen, doe waar gij u goed bij voelt". Ik denk echt veel aan wat gij zou zeggen.

Oh kleine, efkes met u voor dienen kader staan en een goed gesprek hebben. Over dingen die veel te lang onuitgesproken zijn geweest. Waar we ons allebei excuseren en elkaar vergeven. Waar we alle twee staan lachen met uwe kop in een kader. Maar ook tevreden zijn met het resultaat. Waar ik u zou vastpakken en zou zeggen dat ge gewoon terug bij ons moet komen wonen. Dat ik u dan gezond zou leren eten, zeker één keer in de week guacamole. Dat ge nog alle dagen zou mogen smoren, maar wel echt niet meer dealen in en rond ons huis. Dat ik zou beloven niet meer het wifi-paswoord te veranderen. Maar dat ge wel geen slechte manieren moogt leren aan Stella. Al zou ge waarschijnlijk wel haar favoriete nonkel zijn. En nee ge zou niet moeten babysitten op haar, want ik zou dat toch niet helemaal vertrouwen. En ja, ge zou mij zeggen dat ge dat net wel heel goed zou doen. "Weetwel, zet nen tv aan en die is content ze", ik hoor het u zo al lachend, toch bloedserieus zeggen tegen ons. Oh kleine, kwam ge maar gewoon terug bij ons wonen.

'k Mis u nog steeds even erg,

Love you,

Zus

Brief XIV

Dag Kleine,

Het ligt soms stil. Wat niet wil zeggen dat ik er niet mee bezig ben. Maar het is wel zwaar en soms moet ik er eens uit. Mijn focus verleggen want anders hou ik het niet vol. Dat lijkt mij deel van het proces.

Ik ben vandaag gaan uitwaaien aan zee. Neem dat maar letterlijk, gij zou met uw pluimgewicht zo kunnen doorgaan voor vlieger vandaag. Ik wou beelden maken die mij metaforisch brachten bij alles wat ik denk, voel, wil vertellen. Omdat ik echt nog van alles aan het uittesten ben, heb ik twee verschillende camera's meegenomen. Zowel analoog als digitaal, en ook terug film opnames gemaakt. Al moest ik wel eerst enkele kilometers omrijden om een winkel te vinden om een geheugenkaartje te kopen. Want die had ik niet bij. Alle stress van de afgelopen maanden, laat zich merken aan mijn geheugen. Het trekt echt op niks, volgens mij is dat van u zelfs beter dan het mijne van tegenwoordig. En we weten allebei dat gij toch ook een geheugen hebt dat in de buurt komt van een *clevere* goudvis.

Het was echt een hevige dag, de wind suist nog na in mijn oren. En mijn kaken en handen zien rood van de koude zeelucht die ruw over mijn vel heen gerold is. En emotioneel is er vandaag weer van alles losgemaakt. Ik heb onhoorbaar luid lopen schreeuwen in de wind. En toen ik achteloos op de rotsen van een golfbreker aan het klimmen was, voelde ik een lichte vorm van je-m'en-foutisme die bijna neigde naar zelf-destructivisme. Door dat klimmen kwam er zoveel energie en kwaadheid naar boven, ik verloor even de voeling met de realiteit en wou precies alleen nog maar dieper doorgaan in al dat verdriet. En ik zocht heel bewust bewegingen op die de adrenaline door mijn bloed lieten rushen. Ik denk dat het een kortstondige verslaving was, op dat eigenste moment. Maar ook iets die mij op een of andere manier dichterbij u bracht. Uiteindelijk ben ik op een hoogtepunt gestrand om de wind vrij spel te geven met de tranen die langs mijn wangen sneden terwijl de zee onder mij openspatte tegen de rotsen.

Als ik nu mijn foto's doorloop, ziet het er allemaal maar wat vaag en beperkt uit. Er is geen één die direct in een beeld kan weergeven waar het voor mij allemaal over gaat. Het sterkste wat mijn aandacht trekt tussen al het digitaal materiaal dat ik vandaag verzameld heb, is een filmpje waarin zand woelig en dan weer kalm op de kijker afglijdt. Ik heb dat beeld bewust ook onscherp gefilmd, omdat ik zelf ook lang met een ongefocuste blik naar dit tafereel heb staan kijken. Ik kon er zo gemakkelijk in opgaan. Alleen het achtergrondgeluid stoort mij wel, dat moet ik weg laten.

De zee heeft dat karakteristiek kalmerend effect op mij. Net zoals dat zand, zijn golven een fenomeen van komen en gaan. Ik herken er mijn verdriet in, het kan opkomen net als vloed onder een stormachtige hemel en dan wil ik niks liever dan schuilen en beschutting zoeken, maar eens de storm is gaan liggen kan het even goed zachtjes weg ebben onder een lichtroze wolkendek bij ondergaande zon. Dan zie ik mezelf zitten op zo een bankje op de dijk, turend

naar eindeloze horizon van blauwen, groenen en grijzen die zich in de verte versmelten tot een schilderachtig lijnenspel.

Het was een hevige dag. En ik mis u nog steeds, harder dan de wind die bijna de voeten van onder mijn lijf blies vandaag. Maar het heeft mij goed gedaan. Het heeft mij moe gemaakt.

Slaapwel.

Kus,

Zus

Brief XV

Dag Kleine,

Ik vraag mij af hoe het nu met u zou kunnen gaan. Of dood echt dood betekent. Kan het ook dat iets u verder laat leven in een parallelle, al dan niet gelijkaardige of toch compleet andere wereld. Of geloven we dat maar, als een soort van pijnstillers voor de achtergebleven wonde?

Net zoals zovelen het leed dragelijker willen maken, ben ook ik op zoek naar antwoorden op veel vragen die achtergebleven zijn. Tot nu toe heb ik een aanvaardbare versie voor mezelf gecreëerd. Maar ik blijf toch met de honger naar antwoorden zitten. 'k Vraag mij vaak af hoe het allemaal exact gebeurd is en wat er in die laatste tien minuten nog allemaal aan uw gedachten voorbij moet gegaan zijn.

Op uw werk hebben ze een gedenkplaatje geplaatst, dus ben ik eens gaan kijken. Het was een goede beslissing om dat te doen. Hoe ik onthaald werd op uw werk, heeft mij diep geraakt, heeft mij zo verwarmd en heeft mij ondanks de vele tranen die gevloeid zijn ook blij gemaakt. Ik kreeg uw verhaal te horen, van collega's die het van dichtbij hebben zien gebeuren. Die er alles aangedaan hebben om dat half uur na uw shift niet het laatste half uur te laten zijn. Het was echt een beladen gesprek, met veel verstilde momenten. Een verhaal dat gestokt werd door kroppen in de keel. Kopje koffie tussen onze handen, op tafel. Soms elkaars hands op de ander z'n hand. Met die blik zo van "Het is oké, ge moogt uw tranen laten vloeien, dit is zwaar, voor u, voor mij, voor ons allemaal, ge zijt niet alleen met uw verdriet".

Een paar van uw collega's, die ondertussen uw maten geworden zijn, kwamen mij verhalen vertellen. Hoe het er daaraan toeging en al was ik er niet bij, het was volledig wat ik zou verwachten van u. Kleine, ik heb zelfs aan uw lijn aan de band gestaan. En verbluft dat ik was... Best wel nog een intense productie. Dat ik mij niet kon voorstellen dat bandwerk zoveel concentratie zou vragen.

Op de plaats staan waar het allemaal verkeerd gelopen is, het was geen vanzelfsprekendheid. Maar achteraf bekeken zo noodzakelijk om alles zoveel beter te begrijpen en minder van mijn imaginatie te laten afhangen. Ik heb heel uw traject afgestapt, rondgekeken, mij bedacht hoe het er moest uitgezien hebben, geroken hoe de havenwind in uw neus moet geprikt hebben en door uw haren zijn gegleden. Het asfalt gevoeld die zijn afdruk heeft nagelaten in uw hals en op uw armen. Hoe akelig ik het ook vond om te staan waar gij uw laatste adem hebt uitgeblazen onder zulke omstandigheden, ik vond het ook zo bevrijdend. Alsof het mij nu veel minder energie zou kosten om mij voor de geest te halen wat er met u gebeurd is in dat laatste half uur. Ik weet wie bij u was, ik weet waar ge waart. Ik weet. Hoe ge zoveel plezier had. In wat ge aan het doen waart.

Ik weet dat ik u mis Kleine.

Ik denk aan u,

Liefs,
Zus

Brief XVI

Dag Emiel,

Ik hoop dat ik u niet afschrik met deze brief. Maar ik moet hem gewoon schrijven. Ik voel dat ik nog van alles kwijt wil. Ook aan u.

Het eerste, en misschien ook het meest belangrijke, is dat ik niet kwaad ben op u. Voor mij zijn jij niet de schuldige. Er treft niemand schuld. En ik vind dat belangrijk om dat tegen u te zeggen. Want ik vrees dat ge het niet gemakkelijk hebt, en dat er waarschijnlijk wel mensen zijn die er anders overdenken, dan ikzelf. Maar voor mij, is er niemand schuldig.

Als het kan, zou ik gewoon graag praten met u over dat moment. Al kan ik mij voorstellen dat dat heel zwaar moet zijn voor u. Dat jij waarschijnlijk dat potje liever niet terug opendoet. Voor mij is het een deeltje van mijn zoektocht om de puzzel te vervolledigen, een onderdeel van mijn proces.

Geloof mij, ik vraag mij echt vaak af hoe het is met u. Ik vraag mij zelfs af hoe ge er uitziet. In mijn verbeelding hebt ge dreadlocks. En ge zijt een stukske groter dan mijn broer. Ge draagt ook van die losse, comfortabele kledij, sweater met kap, een jeansbroek die te laag hangt. En ge smooft ook. Uw gezicht komt mij bekend voor, maar ik meen dat dat ook maar is omdat ik er in mijn idee over hoe jij er uitziet ook maar gewoon een gezicht op plak dat ik ken uit het archief van mijn geheugen.

Eigenlijk wil ik niet alleen over dat laatste moment praten. Uiteraard ook. Maar misschien zou ik gewoon liever over mijn broer zelf praten. Over jullie trip naar Tsjechië. Verhalen van de festivals die jullie gedaan hebben samen. Veel meer weet ik niet over jullie beiden. Misschien hebt jij daar wel aanvulling op?

Maar toch, om eerlijk te zijn, wil ik ook een paar dingen vragen over die laatste keer dat ge met mijn broer in de auto zijt gestapt. Over wat ging jullie gesprek. Zonder te willen oordelen, maar wie zijn idee was het? En het is niet uw schuld wat er gebeurd is, mocht het uw voorstel geweest zijn. Of omgekeerd. Ik wil gewoon graag zoveel mogelijk informatie, om het verhaal zo compleet mogelijk te maken.

'k Vraag mij af of jij hem ook mist? Of dat ge de ruimte krijgt om hem te missen? Of wilt ge er niet meer aandenken? Ik vraag het mij allemaal af, Emiel.

Ik heb een prentje van de begrafenis, voor mocht ge er geen hebben. Want 'k heb mij laten vertellen dat het beter was als ge er niet bij waart. Persoonlijk vind ik dat gezever. Voor mij waart ge welkom geweest, om evengoed afscheid te komen nemen, zoals iedereen.

Voor mij is het belangrijk dat ik u laat weten dat ik niet kwaad ben op u of denk dat jij de schuldige zijt. En ik zou u dat graag persoonlijk zeggen, dus als ge het toch op de een of andere manier ziet zitten om eens met mij af te spreken, om over eender wat te praten... Laat het mij weten.

Ik hoop dat het wat gaat met u. Dat ge mensen om u heen hebt die u helpen om uw verdriet dragelijk te maken. Die er zijn voor u om te luisteren en te praten als ge iets kwijt wilt. Ik hoop dat ge vertrouwen vindt om uzelf toe te laten, verder te gaan met uw leven, ook al zal dat nooit meer hetzelfde zijn.

Het beste, Emiel.

Warme groet,

Chelsea

Brief VXII

Dag Kleine,

Schrijven naar u is soms net een beetje als een dagboek bij houden. Toch gaat het mij beter af om naar u te schrijven dan in de pen te kruipen en een dagboek vol te schrijven. Er zit nog wel het een en ander in mijn hoofd dat ik graag neer zou pennen, en het helpt mij om zelf tot antwoorden te komen.

Er zijn dagen dat ik vloek dat ik mijzelf er op een bepaalde manier ertoe verplicht heb hier een werk over te maken. Alsof het verwerken van u te moeten verliezen nog niet moeilijk genoeg is. Maar ik ben tot inzicht gekomen dat hoe lastig dit ook is, ik heb nog nooit zo vaak de kans gekregen om over u en dit verlies te kunnen praten. Want praten over de dood, of over rouw en verlies, dat is moeilijk. Mensen praten daar niet graag over, ge kunt dat iemand ook niet kwalijk nemen. Want wat zegt ge? Niet iedereen heeft al ooit zoiets meegemaakt.

Ik weet nog toen papa gestorven is, dat het precies na een maand ofzo, al gedaan was. In de eerste dagen en weken, vragen mensen hoe het gaat en of ze iets kunnen doen. Maar na een dikke maand, was dat precies al gedaan. Iedereen ging gewoon verder. En dat werd door sommige mensen ook van mij verwacht. Bijvoorbeeld op een examen in januari, had ik een prof die na mijn examen (ik denk dat ik bijna blanco heb afgegeven want ik was zo op, dat ik mij niets meer herinnerde van wat ik juist gestudeerd had), tegen mij zei dat ik mij nu toch wel wat mocht herpakken want we waren toch al twee maand verder. Bovenop al mijn verdriet, kreeg ik ook nog wat schuldgevoel aangepraat. Terwijl ik aan dat moment terugdenk en het mij aan u zie vertellen, kan ik levendig voorstellen hoe gij hier op zou reageren. Het zou voor u nog zo een extra reden zijn om school te haten. Om te zeggen van "ziede, al die leerkrachten zijn klojo's". Maar dit jaar kan de tegenstelling niet groter zijn kleine. Ik denk dat ik nu op de beste plaats zit, om dit verlies draaglijker te maken. Ik krijg elke week de ruimte om over u en mijn verdriet, mijn kwaadheid, mijn frustraties te praten. Om een manier te vinden om vorm te geven aan alles wat ik voel en beleef.

Het is nog steeds niet gemakkelijk om daar ook concreet vorm aan te geven. Want het is allemaal zo complex en tegelijk ook abstract. Ik neig om het in video weer te geven. Om mijn focus daarop te leggen. Voorlopig heb ik de indruk dat dat nog het best werkt van al. Een stilstand beeld is te beperkt.

Ik heb al gepland om naar Frankrijk te gaan. Daar eens te gaan uitwaaien aan de zee. De structuur van die rotskusten en het landschap daarrond trekt mij aan. 'k Heb het nodig om daar nog wat uit te waaien, en terug wat op te laden. En ik hoop dat ik daar ook terug wat inspiratie kan opdoen en wat nieuwe beelden kan maken.

Ik kijk er naar uit. Om u terug te zien. Misschien. Daar aan de zee.

Tot snel kleine.

Veel liefs,

Zus

Brief XVIII

Dag Kleine,

Verlies verandert een mens. Herinnert gij u nog wie ge waart voor papa gestorven is? Ge waart wel maar een jaar of negen. Bij mij is dat echt een keerpunt in mijn leven geweest. Ge hebt wie ik was voor papa gestorven is, en wie ik daarna geworden ben. Door dat verlies. En ik weet dat dat bij papa ook zo was. Hij was ook maar 27 als opa gestorven is. Dat is volgens mij eigen aan verlies dat niet helemaal op zijn plaats is. En ik ben soms bang dat het verliezen van papa u, net zoals dat bij hem het geval was, wel wat roekelozer gemaakt heeft. Zelf ben ik ook anders gaan leven. Zeker in de eerste jaren, ben ik ook wel wat meer uitdagingen gaan opzoeken, wou ik de dood soms echt wel eens recht in de ogen kijken. Alsof de dood mij niks kon maken. Is dat iets wat gij ook soms dacht? Ik herinner mij precies van wel.

Maar papa verliezen heeft mij ook milder gemaakt, zachter en met meer empathie. Voor mij heeft het mijn blik op het leven serieus bijgestuurd en hoe roekeloos ik ook in het begin was. Naarmate ik ouder werd, heeft dat dan weer plaats gemaakt voor appreciatie voor het leven. Dat klinkt melig, ik weet het, maar met ouder te worden, meer ervaring op te doen, krijgt ge een andere kijk op het leven. Enfin, 'k spreek voor mijzelf natuurlijk. Al denk ik, dat gij toch ook met ouder worden een bepaalde rust zou gevonden hebben.

Die roekeloosheid was ook wel een manier om mij te beschermen en om te gaan met mijn angsten om nog meer verlies te lijden. En nu met u te verliezen, zijn die angsten voor een deel terug. Sommige zijn nooit weg gegaan. Maar een deel waarvan ik ze ook al wat vergeten was, is terug. Toch heb ik het gevoel dat ze er mogen zijn, het is lastig en vraagt veel energie, die ik niet altijd heb. Maar ik ben intussen ook wel weerbaarder geworden met de jaren.

Ik probeer het hartzeer dat ik voel bij de realisatie dat ge voor altijd twintig zult blijven zoveel mogelijk toe te laten en om te zetten in een soort liefde voor u, die ik altijd zal blijven koesteren.

Brief XIX

Dag Kleine,

Het uitwaaien hier aan Cap Gris Nez heeft mij vree goed gedaan. 'k Heb hier energie kunnen opdoen en mijn gedachten vrij spel kunnen geven.

Het is mij opgevallen dat ik in mijn zoektocht naar beelden die mijn gedachtegang en gevoelens kunnen symboliseren, vaak terugval op beelden met water. Ook nu heb ik twee beelden gemaakt waar water mij heeft aangezet tot volledige overgave. Ik kan er eindeloos naar kijken en mij laten mee varen in de wiegende rimpelingen van het water.

Het zijn die vluchtige, ongrijpbare eigenschappen van water die mij zo aantrekken, vermoed ik. Het is veranderlijk, vluchtig en nooit meer hetzelfde. Continu in beweging en zelfs als het compleet stilstaat, is het onderhevig aan de invloeden van de omgeving, waardoor het eigenlijk nooit volledig bewegingsloos is. Het is zo statisch en dynamisch tegelijk, iets wat ik zelf als gevoel ook zo vaak ervaar. Ik kan zo vastlopen, zo bevroren door wat er zich allemaal in mijn hoofd afspeelt en tegelijk ook door diezelfde gevoelens net zoals een wervelwind te keer gaan. Maar ik kan even goed soms zelfs rust vinden in mijn verdriet, dankbaar zijn voor schone herinneringen, voor mijn eigen leven en iedereen die mij dierbaar is.

Water en wind, gecombineerd of afzonderlijk vastgelegd, vormen de rode draad in de weergave van wat ik amper kan verwoorden of fotograferen in een enkel vaststaand beeld. Ik moet nog zien of het werkt om al die beelden samen tot een sterk geheel te laten versmelten. Misschien ontbreekt er nog iets, zoals tekst of audio, waarschijnlijk zelfs context.

Het voelt soms wel wat artificieel aan om alles tot een geheel, tot een afgerond werk te willen maken. Om opgejaagd te worden in mijn proces door een nakende deadline. Om over zoveel extra, bijkomende dingen te moeten nadenken, waar ik het gevoel van heb dat ik er gewoon geen plek meer voor over heb in mijn wirwar aan gedachten.

Zorgen voor Stella geeft mij ook de nodige afleiding en ontspanning om alles even te laten bekoelen en rusten. Maar het brengt toch ook echt een hele lading stress met zich mee. Het is geen evidentie om alles perfect te willen doen en ik kan dat maar moeilijk loslaten. Maar het is toch ook echt een geschenk. Als ik het voor u duidelijk zou moeten maken hoe dat voelt kleine, het is de zotste drugs die ge kunt nemen, een kind hebben. De liefde voor uw kind, dat is onbeschrijfelijk. Soms zelfs beangstigend als ge er te veel over zou nadenken. Want een kind, dat is uw hart dat buiten uw eigen lijf klopt, zonder dat ge er controle over hebt. Dat is uw achillespees. Een kind hebben, dat is op een rollercoaster zitten, met ups en downs. Het ene moment hebt ge vlinders in uw buik en zou ge nooit meer willen stoppen, het andere moment zijt ge volledig doorgedraaid en vraagt ge u af waarom ge der ooit aan begonnen zijt. Maar het is verslavend en eigenlijk wilt ge vooral dat het altijd blijft duren. En al zijn de gevolgen lichamelijk niet zo schadelijk, ze zijn zeker voelbaar en ook voor de buitenwereld kunt ge eigenlijk maar moeilijk weg steken dat ge leeft op een cocktail van endorfine, weinig slaap en koude koffie.

Ik had u graag bezig gezien met Stella, Kleine. Net als papa. Maar ik ga mij tevreden moeten stellen met fantasieën gebaseerd op mijn herinneringen die ik van jullie heb. Ze slaan een brug tussen de dagen met jullie en het vooruitzicht op een leven zonder jullie.

Kleine, der is geen dag dat ik niet aan u denk en u niet mis.

Het gaat u goed, waar ge ook moogt uithangen.

Liefde,

Zus

Brief XX

Dag Kleine,

Misschien is het de lente die zich laat voelen in het lengen van de dagen, misschien ben ik u al lang genoeg aan het missen, of misschien is het heel dit proces. Ik heb het gevoel dat het allemaal wat minder pijn doet. Minder pijn en minder spanning. Meer ademruimte en een bepaalde lichtheid.

Ik ben op zoek naar een manier om het geheel, dit volledige proces, de beelden die ik gemaakt heb, te presenteren. Het idee dat ik er een jury mee moet kunnen overtuigen belemmert mij soms. Het mag mij niet te veel beïnvloeden, maar dat doet het toch.

Intussen is de veiling gepasseerd. Vree dubbel. Vroeger was dat een gezellige avond onder elkaar en kochten de masters elkaars werk, het was bijna ruilhandel. Dan kwamen er ook wel wat externen die een leuk 'koopje' konden doen. De laatste jaren is de veiling topsport. Er gaan weken voorbereiding aan vooraf. Er moeten sponsors gevonden worden, alles moet tot in de details geregeld worden om dit gala-achtige evenement in goede banen te laten lopen. De werken gaan onder de hamer voor bakken geld, waarvan ik weet dat gij het aan heel wat andere dingen zou hangen en het u niet voor mogelijk zou kunnen houden dat iemand zoveel geld neerlegt voor een foto, of die nu in een kader zit of niet. Maar kijk, ook uw kopke hangt nu ergens mooi te wezen, bij iemand thuis. In een kader. 'k Denk wel dat ge het zou goedkeuren. Dat ge er allicht moet mee lachen, dat er iemand 130 euro heeft neergelegd om op uw grimas te kijken. Of ge zou mij zeggen dat ik toch wel wat meer had kunnen vragen, voor die artistieke kop van u.

Het einde van dit academiejaar is inzicht, een moment waarop gij tegen mij zou zeggen "Is dat dan ver gedaan met studeren bij u?". Wel, Kleine, 't is zo ver. Hierna is het gedaan. Toch voor efkes. 'k Heb al veel zitten peinzen wat ik volgend jaar, in de nabije toekomst wil doen. Reizen, dat ligt vast. Een grote reis. Efkes weg van alles en iedereen. Enkel Ben en Stella. Ons volledig onderdompelen in een andere cultuur, een ander land. Maar qua werk, dat vind ik moeilijk. Vaak denk ik aan iets in een sociale setting. Iets met jongeren, of mensen die extra kansen wel kunnen gebruiken. Geen bureau job en zeker iets met mijn hand. Geen fulltime, want ik zou mijn vrijheid missen. En veel geld hoeft zeker ook niet, daar wordt ge toch niet gelukkig van. Ik dacht van te solliciteren bij *De Werf*, of mij daar aan te melden als vrijwilliger. Gij kent het daar, ziet ge mij daar passen?

Ik moet veel terugdenken aan onze gesprekken, hoe gij naar de wereld keek. En ik mij zo moeilijk voor kon stellen dat gij bepaalde ideeën had. Vooral uit opgelopen bitterheid en frustratie. En ik kan het ergens wel begrijpen, dat ge de wereld als iets zag waar we allemaal maar moeten strijden voor ons eigen geluk en dat gij u geen zorgen kon maken over een ander. Soms denk ik dat ge wel zou veranderen met ouder worden, maar soms blijven mensen jammer genoeg ook hangen in die gedachten. Laat het misschien dat zijn, waar ik een verschil zou willen maken. Ik wil iets bijdragen in deze maatschappij, in deze wereld, want het is er echt hoogtijd voor. Daarom ben ik u wel dankbaar om mij zoveel ervaring en wijsheid bij te brengen over uw leefwereld. Dat ge mij hebt laten inzien van waar bepaalde denkbeelden

komen en hoe bepaalde zienswijzen ontstaan. Hoe hard we soms ook tegen over elkaar stonden en ik vooral dacht dat het was uit uw onwetendheid, laaggeschooldheid, dom waart ge zeker niet. Integendeel, schrander en geslepen bij uitstek. Ge hebt mij wijze lessen geleerd, en het spijt mij dat ik u dat niet face to face kan zeggen. Al zie ik er u zo van genieten had ik eerder tot dit inzicht gekomen en het u gezegd als trotse zus. En gij zou dan zeggen "Ziet ge dat ge school niet nodig hebt". Zoals ge ook de jeugdrechter ging overtuigen dat gij geen opleiding nodig had, want ge kende veel moeilijke woorden zoals "*educatie, enzo*".

Het zal bij dromen blijven, u nog eens terugzien in levende lijven. Maar ik kijk er naar uit.

Veel liefs en een kus,

Zus

Brief XXI

Kleine,

Ondertussen heb ik al met zoveel mensen gesproken. Over u. Over verlies. Over rouw, en wat dat doet met een mens. Zoveel interessante gesprekken. Als ge het toelaat brengt verlies u zoveel dicht bij elkaar, dat is het schone der aan. Ge raakt verbonden met mensen, die zich kunnen herkennen in uw verdriet, in uw proces. Geraakt worden en dat durven delen, bij het zien van een ander zijn pijn, zijn struggles, dat is zo schoon. Ik heb het u al verteld, dat ik dit jaar op geen betere plek had kunnen zijn, om dit door te maken, dan op mijn school.

U verliezen, mijn kleine broer, mijn kleinste broer, het heeft mij, net zoals bij papa een ander mens gemaakt. En ik begin te beseffen dat ik daar ook wel dankbaar om ben. Hoe raar dat ook mag klinken, versta mij niet verkeerd, ik had niets liever gehad dan een leven waar ik Stella zou kunnen voorstellen aan haar grootvader, een van mijn helden. Of aan u, waarschijnlijk haar favoriete nonkel, al mogen we het niet luidop zeggen, we weten allebei dat die kans groot is, dat het zo zou geweest zijn. Maar toch. Een mensens leven zonder tragedies, het is een unicum. Door zulk verlies mee te maken, maakt het mij ook zo dankbaar voor alle schone dingen die rond mij gebeuren. Geniet ik soms des te meer van die kleine dingen. Ja, ik voel u mij zo weg duwen en ge wilt mij laten zwijgen over die clichés. Maar daarom zijn ze zo cliché, omdat ze waar zijn.

Door jullie te verliezen ben ik zoveel menselijker geworden. En ik vind dat een belangrijke eigenschap in een mens. 'Menselijkheid'. Geen beter mens. Gewoon, *menselijker*. En ik weet niet, ik kan niet met honderd procent overtuiging zeggen, dat ik dat niet zou zijn, mocht ik jullie niet op zo een jonge leeftijd verloren zijn. Maar ik wil ergens wel geloven, dat verlies ook zijn schone kanten heeft. Dat het mij in de mogelijkheid stelt om gemakkelijker te connecteren met andere, om milder te zijn voor mijzelf en anderen. Om geduld te hebben. Hoe hard ik jullie ook mis, ik zou geen andere versie van mezelf meer willen zijn.

Het is geen geschenk, uw dierbaren verliezen. Maar het helpt wel om er ook het schone van in te zien. Het maakt het dragelijker.

Al mis ik u verdorie nog altijd even hard. En is het niet gemakkelijker. Ook dit schrijven niet. We zijn onderweg.

Tot aan het einde.

Kus,
Uw zus

Brief XXII

Dag Kleine,

Praten over dit werk heeft mij al ver gebracht, al heb ik er ook vaak veel pijn mee moeten slikken. Het was immers wat ik nodig had, kunnen en bewust durven voelen waar jouw verlies mij mee heeft achtergelaten.

Het gesprek met Marie was er zo eentje dat opnieuw zoveel heeft los gemaakt. Alsof Marie altijd de juiste vragen weet te stellen. Vragen die zo moeilijk en niet direct beantwoord kunnen worden, waardoor ik gedwongen ben om de tijd te nemen en uit te komen bij het diepste van mezelf. Vragen die de meest pure emoties oproepen als antwoord.

Ik ben al een tijdje aan het zoeken naar de best passende audio bij de beelden die ik intens gemaakt heb. Niks was passend genoeg om ze samen te brengen in een Master werk. Geen enkel audio fragment, kon versterken wat ik met mijn beelden wou oproepen. Tot Marie samen met mij is beginnen zoeken naar passend geluid, die de ruimte zou kunnen vullen en de snaar die ik wil raken bij de kijker, zou aanslaan.

Ze vroeg mij naar iets dat mij met u zou verbinden, en ik dacht van mijn brieven voor te lezen. Maar dat zou niet evident zijn. Bovendien zou dat ook niet universeel genoeg zijn. En moet dat al heel duidelijk gelezen en gesproken worden. Extra druk, die ik wel kan missen. Dus is ze verder gegaan, en vroeg ze mij of er geen muziek is, die ons bindt. Kleine, er is veel muziek die ons zou kunnen binden, maar er is geen een nummer die zo 'nagel op de kop' alles zegt over u en mij, als *Three little birds* van Bob Marley. Het werkt dan ook echt om dat nummer te gebruiken. Ik heb het geneuried, en ik was niet de enige die een krop in haar keel kreeg. 'k Weet niet of het gewoon dat nummer was, of de herinnering aan u, of mijn verdriet dat alweer veel te lang vast zat, of een combinatie van alles, maar het ging niet zonder tranen. En daarom moet het gewoon dat nummer zijn. Ik ga het proberen opnemen in één van de studio's op school, zodat de klank goed zit. En het wordt nog een serieuze karwei om dat technisch allemaal op orde te krijgen, maar op één of andere manier is dat net wel iets dat ik kan gebruiken. Eén van mijn sterktes, omdat technisch feilloos tot een goed einde te brengen.

Maar met de wijze woorden van Marley: Everything is gonna be alright.

Kleine, zing het nog eens met mij. Don't worry. About a thing...

Liefs,
Uw zus

Brief XXIII

Oh Kleine,

Die jury komt dichterbij. Ik heb mijn opstelling getest. Het is in de zwarte zaal, mocht het u op een of andere manier in de mogelijkheid stellen om het te kunnen zien. Dat had wijs geweest.

Ik heb frames gemaakt, zoals een schilder die maakt om zijn meesterwerk te presenteren. Houten canvassen met een wit doek overgespannen, perfect om op te projeceren. In absolute duisternis, heb ik vijf lichtpunten gecreeërd. Beelden die statisch en dynamisch zijn tegelijkertijd, stilstand en toch de kleinste beweging. Het vraagt de toeschouwer om te blijven kijken, om er in op te gaan en zich te laten meeslepen in de rust van de eeuwige beweging. Alles op oneindige repeat, zoals het zich zo vaak heeft afgespeeld in mijn hoofd. Het klopt. Van de positie van elk beeld apart, zo dat geen enkel ander beeld 'stoort' in het gezichtsveld. Tot de afmeting van elke kader, waardoor elk beeld, elk detail in het beeld, op de juiste manier tot zijn recht komt. Het juiste effect bereikt.

De audio vervolledigt de ruimte door ze te vullen met een genueriede versie van het enige lied dat hier volledig op zijn plaats is. Ik ken het nog beter uit mijn hoofd dan dat ik het ooit gekonnen heb. Ik 'hmmm' het dagelijks. Het brengt mij zo dichtbij u en het kalmeert mij, zoals alleen geneurie dat kan. Het valt allemaal zo goed samen, ik durf er bijna in te geloven, dat het het goed komt.

Op een sokkel ligt een boek, de context, voor wie dat nodig heeft. De meningen zijn verdeeld en zelf ben ik er ook niet helemaal uit. Maar het mag er zijn, het biedt een basis, misschien wel de lijm, om alles samen te houden. Het vertelt het verhaal van de laatste 10 minuten uit uw leven, transparant verspreid over de pagina's, beeld na beeld, uit een van de films. Alles uit het werk is daarin volledig met elkaar verbonden.

Het enige waar ik nu nog moet over nadenken, is de performance op mijn jury zelf. Ik heb er al veel over nagedacht. Mijn woorden gewikt en gewogen. Al ben ik er wel al ongeveer uit, wat ik juist allemaal wil vertellen. Het moet in het Engels, dat vind ik misschien nog wel het moeilijkste van al. Praten over gevoelens, in een taal die niet uw moedertaal is. Voorlopig is het dit:

Hello everybody,

I would like to say a few words before you see my installation. I started this project, after the death of my brother, who died in a stupid car accident last summer. And I say stupid, because it felt and still feels actually like it could easily have been avoided. He died, filming his last moments, when he was hanging out of the car at the passenger's side, trying to film how the car would drift, making a turn. Unfortunately, the car, because of its centre of gravity, didn't drift, but tilted and fell on my brother.

I was left with a lot of questions and my mind kept over thinking and replaying what happened. So, I started to search for a way, to occupy my thoughts, but on a more controlled way. I began to look for a remedy.

In my search, I found these metaphors while looking for some peacefulness to calm my mind. It struck me that they could symbolise a lot of feelings I experienced. How the smallest things can have such a big impact and the feeling of not having any control over that. They all have some static and dynamic component that refer to what I believe happened during the car accident. To me, they translate a feeling of powerlessness and surrender. I believe my background as a photographer led me to this form of pure registration.

Although the process of creating this installation helped me a lot, to cope with the loss of my brother. I also realised that this could never result in a remedy to deal with my sorrow.

Ik kan mij bijna niet voorstellen dat er een einde komt aan dit master project. Het einde van dit academiejaar hoeft niet het einde van dit project te zijn, maar het voelt toch wel een beetje aan als het afsluiten van een bepaald hoofdstuk. En op één of andere manier doet dat ook wel deugd, alsof ik een marathon gelopen heb en de finish bijna kan ruiken. Een serieus parcours afgelegd en mij meer dan eens afgevraagd heb of ik wel tot het einde zou doordoen. Nu het einde in zicht is, kan ik bijna niet geloven dat ik er bijna ben.

Maar eerst nog die jury.

Duim voor mij kleine. Ik hou u op de hoogte!

Liefs,

Zus

Brief XXIV

Dag Kleine,

Ik wil u vertellen over mijn jury, want het was zo een schoon moment. Zo eerlijk, zo vol gevoel en connectie!

De jury, die trouwens volledig vrouwelijk was, en noem mij seksistisch, maar ik was hier oprecht zeer gelukkig mee, was een interessante mix van verschillende expertises. Eerlijkheidshalve kan ik niet zeker zijn dat het zo een aangename beleving was, omdat het enkel vrouwelijke juryleden waren. Maar ik vond het gewoon aangenamer en makkelijker om mijn ervaring te delen met vrouwen, alsof die gevoeliger zouden zijn. Al heb ik even goed met mannelijke docenten een goed gesprek gehad over heel dit proces. Maar toch...

Hoe ik mijn zenuwen de baas heb kunnen houden, weet ik niet zo goed meer, maar het ging echt verbazend vlot. Vertellen over dit project, over mijn zoektocht, de moeilijkheden, het uiteindelijke resultaat en de keuzes die daartoe geleid hebben. Zelf de individuele momenten waren super aangenaam. Het voelde allemaal heel familiair aan en ik kreeg heel veel positieve reacties en feedback waar ik mee aan de slag kon. Ook in het slot gesprek was het tot het laatste woord een bevestiging van wat ik hoopte te vertellen met dit project.

Ik heb er met veel mensen kunnen over praten, maar het liefst van al had ik uw mening gehoord vandaag. Het liefst van al, had ik geweten wat gij hier nu allemaal van vindt, of ge zou snappen dat ik u zo hard mis. Of ge zou kunnen geloven dat u verliezen mij een serieuze klap heeft toegediend.

Kleine, er is geen remedie tegen het gemis of het verdriet. Het beste wat mij overkomen is, is de tijd en ruimte te hebben gekregen om dat verdriet en gemis te laten bestaan. Ik weet niet of het ooit beter wordt dan dit, maar voorlopig kan ik dat goed aan.

Al mis ik u nog steeds even hard, het leven gaat verder en dat is ook oké.

Ik blijf u schrijven,

Tot binnenkort,

Kus,
Uw zus

Brief XXV

Dag Kleine,

Het is vandaag, dag op dag, een jaar geleden dat ik zo een tweede telefoon kreeg waar ik efkes moest gaan zitten. Er zijn zo van die momenten waarbij ge u zelfs jaren later u nog elk detail levendig kunt herinneren. Alles er vlak voor en na mag dan nog zo wazig zijn, maar dat eigenste moment, dat kan ik tot op de minuut beschrijven.

Een dag zoals vandaag maakt mij terug een beetje triester dan ervoor. Dat is ook maar normaal, ik merk op dat ik niet alleen ben. Dat helpt. Verschillende mensen vragen hoe het gaat. Of het gaat. En ik zeg van wel. Ik zeg van wel, doordat zij er naar vragen. Omdat ze naar u vragen. Zou houden u mee levend. Ze geven mij de mogelijkheid om over u, over mijzelf en dit hele proces te praten. Ik denk dat ik u pas echt ga verliezen, als iedereen als de dood over u zou zwijgen.

Het is zomer en de zon straalt, bijna te mooi om te sterven zou ik denken. Uw licht is uitgegaan op het moment dat de zon opkwam. Dichter bij the circle of life kunt ge bijna niet komen. Het is 13 juli en we zijn een jaar verder. Een jaar die mij dichter bij u gebracht heeft dan de jaren ervoor. Een jaar die mij dankbaar gemaakt heeft voor al het schoons rondom mij, voor de liefde die ik elke dag mag voelen, die mij dankbaar heeft gemaakt dat verlies niet noodzakelijk moet leiden tot lijden.

Kleine, ik blijf u zoeken en tegenkomen. Dat mag wel nog efkes blijven duren.

Ik mis u. En ook dat mag van mij blijven duren.

See you when I see you.

Veel liefs,
Knuffel,

Uw zus

Nawoord

Deze scriptie is een verzameling brieven gericht aan mijn kleine broer. Misschien had ik zonder hem nooit kunnen afstuderen. Op zijn minst toch niet als de persoon, als de master die ik nu geworden ben. Het verlies van mijn broer heeft mij in een zoektocht geduwd die mij bloed, zweet en tranen gekost heeft, maar bovenal gebracht heeft bij een andere, geëvolueerde, versie van mezelf.

In heel dit proces heb ik met veel verschillende mensen gesproken, stuk voor stuk belangrijke figuren die mij terzijde gestaan hebben in mijn zoektocht. Voor elk van hen wil ik graag mijn dank betuigen, want elke bijdrage is van cruciaal belang geweest om te komen tot wie ik vandaag ben en wat ik tot nu toe heb gerealiseerd.

Voor de gesprekken, de schoppen onder mijn gat (mocht ze het zelf zeggen), voor de moederliefde binnen de afdeling fotografie, voor de West-Vlaamse wijsheden, de koffies, de rijst met bonen, voor het gezucht, voor het vertrouwen, voor veel meer dan wat mentorschap inhoudt: Kristien Buysse, could not have done it without you!

Het is dankbaar om goede docenten rondom u te hebben tijdens een opleiding, maar het is des te schoner als ze u zelfs na het einde van hun carrière nog steeds willen bijstaan met raad en daad. Guy Marchal heeft altijd al een bijzondere plek in mijn hart gehad, maar heeft daar dit jaar toch nog een schepje bovenop gedaan. Ik weet niet of er iemand binnen de academie is die meer in mij is blijven geloven, dan Guy. Ik hoop dat we onze gesprekken blijven verderzetten. Ik kan niet verwoorden wat ze precies met mij doen, enkel dat ze mij altijd weten te beroeren zoals er maar weinig gesprekken dat op die manier kunnen.

Marie Snauwaert, zoals haar lopen er ook geen twee rond. Aan de resultaten die haar studenten behalen, kan je alleen maar afleiden dat ze haar job meer dan goed doet. Ze steekt er haar hart en ziel in, hoe kan het anders dat ze zo het beste in ons naar boven haalt. Marie stelt altijd de juiste vragen en weet precies waar ze moet op doorgaan om het meest oprechte project neer te zetten. Zonder haar had ik zeker en vast essentiële elementen over het hoofd gezien. Ik ga nooit vergeten hoe Marie de eerste persoon was op KASK aan wie ik verteld heb dat ik zwanger was en op geen betere reactie had kunnen hopen dan de hare. Merci Marie, ik heb u echt graag!

Ik weet niet of er een andere docent mij evenveel liefde voor kunstenaarsteksten en literatuur zou kunnen hebben bijgebracht als Paul Demets. Daarnaast was hij ook een fantastische theoriementor, met ontzettend veel geduld, begrip en wijsheid. Ook hij heeft een niet te miskennen rol gespeeld binnen mijn proces en zoektocht. Ik kan mij geen warmer mens voorstellen binnen onze school, om over deze onderwerpen te praten. Ook voor hem heb ik enorm veel bewondering en appreciatie.

Er zijn veel vrienden die mij in het afgelopen jaren en lang daarvoor gesteund hebben, in mijn opleiding en het leven daarbuiten. Maar in het bijzonder, Marie Van Oost, een vrouw naar wie ik meer dan terecht opkijk. Marie heeft mij geleerd om vooral mijzelf te zijn. Ik kan niet meer

wensen dan haar te laten zien wie ze is, zoals ik haar zie, opdat ze zou begrijpen hoe geniaal ze is. Marie, merci, voor de vriendschap, voor al die keren samen lachen en wenen, om mijn schrijven op typo's te checken, voor alles. You truly are, the best!

De lijst van de mensen die ik zou kunnen bedanken, kan nog wel even doorgaan. Maar ik zou ze toch willen afsluiten met de persoon die ik wil bedanken om dag en nacht aan mijn zijde te staan, voor mij de kans te geven de afgelopen zes jaar op KASK waar te maken, om met mij ruzie te durven maken om het daarna weer keihard goed te maken, om mij een schouder te geven wanneer ik het nodig heb, ook al wil ik het niet toegeven. Om samen met mij elke dag te verwonderen over de liefde en vreugde die ons dochttertje in ons leven brengt. Om mijn wederhelft te zijn. Dank u, Bennie. Ik zie u graag!

Tot slot nog dit, ik weet niet helemaal welke onderzoeksvraag ik voor ogen had toen ik hieraan begon. Ik denk dat ik vooral wou zien of schrijven mij zou kunnen helpen gedurende mijn proces. Door alles aan mijn broer te richten, kon ik het persoonlijk maken en kon ik mij effectief uiten over wat er in mij omging, tegen iemand aan wie ik dit ook oprecht had willen vertellen. Na afloop, kan ik wel degelijk zeggen dat het zijn doel bereikt heeft, het was meer dan zinvol om te schrijven. Het bood mij iets om naar terug te keren, om mijn stappen vast te leggen. Het heeft mij doen inzien dat er geen remedie is tegen het verdriet en de pijn, maar ook dat dit helemaal niet erg hoeft te zijn. Het komt en is goed.

Chelsea Bulteel,

20 augustus 2019, Gent

Inspiratiebronnen

Podcast 'Waarom' – Eva Moeraert, 2017

Schaduwkind - P.F. Thomése, 2013